

Door Dick van Niekerk

Dialect geeft diepere gevoelslagen

Als straks in Londen het Wilhelmus zal klinken, zijn die Olympische medailles niet alleen van de atleten maar ook van 'ons'. En als het Nederlands voetbalelftal Europees kampioen mocht worden, dan zijn 'wij' de beste. Het oranjegevoel lijkt een duidelijk en bekend wij-gevoel.

Is een dergelijk wij-gevoel niet vaak een vorm van trots? Trots op je land, je geboortestreek, je religie, je cultuur en je taal. Wat zorgt ervoor dat we trots kunnen zijn op onze eerste taal, op ons eigen dialect? Wat bindt ons en wat verdeelt ons, als onze taaltrots in het geding is? Is trots in dit verband wel het juiste woord? En wie zijn 'wij' eigenlijk?

22

Euwenlang is er voor het Nederlands gestreden. Pas in het begin van de zeventiende eeuw mocht de Bijbel officieel in het Nederlands verschijnen. Daarna is er nog stevig aan de taal gewerkt en geslepen. Door geleerden, door dominees en priesters, door beroemde filosofen en letterkundigen. Er wordt nog steeds om de taal gevochten, vooral bij onze zuiderburen. Vanwege een taalkwestie 'verbeterden' die onlangs nog het wereldrecord in dagen van regeringsloosheid.

En weer staan er velen op de bres voor hun taal! Het brandpunt van nu is de 'eerste' taal, het dialect dat miljoenen in dit land hebben meegekregen bij het felicitatiepakket van de Schepper. Men is verontrust over het mogelijke verdwijnen daarvan. 'Vijf voor twaalf' is een veel gehoorde alarmroep in Nederland meertalenland. Die verontrusting heeft aangezet tot daden. Al tien jaar verschijnen er dialectwoordenboeken aan de lopende band en worden er streektaalfunctionarissen benoemd om de (restanten van) dialecten wetenschappelijk duur-

zaam te bewaren en onder de aandacht te brengen. Ondertussen geldt het als onbeschaamd om dialectsprekers nog als achterlijke boeren af te schilderen, zoals in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw nog gebruikelijk was. In sommige streken lijkt het tij zelfs ten volle gekeerd. Daar lijkt men onverholven trots op het eigen dialect, daar exposeert men zich naar de buitenwereld graag als dialectspreker of -zanger. Sommige taalkundigen zien in deze opmerkelijke kentering een heuse 'dialectrenaissance'.

Blaosmuziek

Dat de Limburgers trots zijn op hun bekende zanger en musicus Gé Reinders staat buiten kijf. Al jaren trekt Reinders ook ver buiten Limburg volle zalen met liedjes die voornamelijk in het Limburgs zijn geschreven. Zijn bekendste nummer, Blaosmuziek, staat nu al acht jaar hoog in de top-2000; in 2007 stond het zelfs op de 27e plaats. Zonder zich uitdrukkelijk als ambassadeur van het Limburgs te presenteren laat deze veelzijdige entertainer zijn gehoor in het hele land allè 'extra mogelijkheden' van zijn eerste

taal voelen. "Als ik Limburgs zing, bereik ik diepere gevoelslagen bij mezelf en dus ook bij mijn publiek. Het is mijn eerste taal, het is de taal waarin ik heb leren voelen, waarin ik me het makkelijkst uit." Reinders is niet bang voor toekomstige marginalisatie van de taal van zijn moeder: "Integendeel, Limburgs wordt in steeds bredere kring geaccepteerd. En dat gaat nog wel even door. Het wordt nu ook al gesproken op plaatsen waar dat vroeger absoluut niet passend was: zoals bij de dokter, bij de belasting-inspecteur en bij de wethouder." Desondanks is Reinders beslist geen blinde taalchauvinist. Hij is wel zo nuchter dat hij zijn kind in het Nederlands opvoedt.

Evenals Reinders is ook de Twentse cabaretier Herman Finkers een grote trekpleister in alle landelijke theaters. Tijdens zijn optredens wisselt hij het Twents en Twentse liedjes af met Nederlandse teksten. Zijn grootste succes tot nu toe is de door hem in het Twents geschreven en geregisseerde televisie-soap 'Van jonge leu en aole grond'.

Skik

Finkers heeft zich via deze productie geprofileerd als een kenner bij uitstek van het Twents. Sommige acteurs heeft hij vooraf zelfs een cursus correct Twents gegeven. Ironisch genoeg heeft juist deze pleitbezorger van de 'Twentse spraak' begin februari 2012 de 'Lof-prijs van de Nederlandse taal' gekregen, vanwege zijn indringende waarschuwingen tegen verengelsing van het Nederlands!

Dat Reinders en Finkers landelijk gewaardeerd worden, heeft waarschijnlijk veel met hun uitzonderlijke persoonlijke kwaliteiten te maken die in combinatie met hun streektaal het best tot hun recht komen. Diezelfde succesfactoren gelden voor bands als Bløf (Zeeland), Rowwen Hèze (Brabant en Noord-Limburg) en de voormalige Drentse groep Skik. Het lijkt er op dat het landelijke succes van Skik in Drenthe voor een emancipatiegolf heeft gezorgd. Een gedreven cursusgever in het Drents vertrouwde mij twaalf jaar geleden al toe dat de Drenten zich dankzij Skik buiten hun provincie veel zelfbewuster zijn gaan gedragen: "Voor het eerst van mijn leven word ik buiten Drenthe niet meer aangekeken op mijn Drentse accent. Ja, ik kan in het hele land nu openlijk uitkomen voor mijn Drentse afkomst en trots zijn op mijn taal." De nu solo optredende lead-zanger van de voormalige Skik-groep, Daniël Lohues, heeft ondertussen al zo veel succes dat hij in de voetsporen lijkt te treden van Herman Finkers en Gé Reinders.

Iconen

De Drentse streektaalfunctionaris, Abel Darwinkel, vindt het niet verwonderlijk dat bekende artiesten de regionale taaltrots stimuleren: "Een taal heeft iconen nodig als Lohues en Finkers! Daar aan trekken de taalgenoten zich op. Het is goed voor hun zelfbewustzijn als mensen uit de culturele bovenlaag er met veel artistieke begaafdheid voor uitkomen dat ze Drent zijn of Twent, of Limburger. Daardoor, alsook door de

algemene democratiseringsgolf, lijkt er minder gêne te zijn dan vroeger om dialect te spreken." Maar het Drents is pas echt een volwaardige taal 'als de afstand Amsterdam-Assen even groot is als de afstand Assen-Amsterdam,' voegt Darwinkel er cryptisch aan toe. Hij verwijst daarmee naar een liedje van Daniel Lohues, die zich heeft laten inspireren door de bijna stereotiepe constatering van een westerling tijdens een ontmoeting met een Drent: "Wat woon jij toch ver weg!". Jij woont ver weg, zingt Lohues, maar andersom is het net zo! Darwinkel: "Wij Drenten ervaren de afstand om naar Amsterdam te gaan doorgaans niet zo als een bezwaar. Maar omgekeerd ligt het heel anders. Westerlingen denken vaak dat ze superieur zijn en dat de wereld om hen draait. Daarmee ontstaat er in psychologische zin afstand tot de regio. Pas als zulke gevoelsmatige vooroordelen wegvallen, kan de gemiddelde Randstedeling Drenthe en het Drents onbevangen naar waarde schatten."

Protte gij Alfs

Van regionale naar lokale taaltrots is het maar een kleine stap. Zeker in het midden-Brabantse dorpje Alphen (4.000 inwoners) en in de gemeente Oost- en West-Stellingwerf (samen 50.000 inwoners) in Friesland waar niet Fries maar de Nedersaksische taal Stellingwerfs (zie kader) wordt gesproken.

In Alphen lijkt eenvoud troef! Daar zijn geen iconen of boegbeelden die de aandacht vestigen op het plaatselijke dialect. Zo op het eerste oog lijkt de actieve dialectwerkgroep er een zoals er tientallen zijn. Maar het 1300 jaar oude dorpje heeft twee speciale eigenschappen. Het heeft een rijke historie. Het herbergde bijvoorbeeld in de middeleeuwen een commanderie van de beroemde Orde van de Tempeliers. Bovendien ligt Alphen vlak aan een 'allerwonderlijkste taalkundige grenslijn' aldus de godfather van de Brabantse dialectkunde, professor Toon Weijnen. Ten oosten spreekt men onder andere van rad, ten westen zegt men

wiel. "Het wonderlijke van deze lijn is dat ze niet alleen Noord-Brabant, ja zelfs niet alleen Nederland, maar bijna heel Europa in twee grote eenheden splitst." Immers rad (identiek aan het Duitse Rad) is te herkennen tot in het Roemeens (roata), Albaans (rote) en Fins (ratas) toe, terwijl wiel identiek is aan Engels wheel, Fries fjil en Zweeds en Noors hjul. De initiatiefnemer van de Alphense werkgroep 'Protte gij Alfs', Toon Timmermans, heeft niets met zulke geleerde praat. Hij heeft wél een feilloos oor voor de subtiele verschillen tussen het Alfs en de dialecten uit de plaatsen, die aan de eerder genoemde scheidslijn tussen de dialecten liggen. "Kijk, wij zeggen schetse (schaatsen) maar even verderop in Goirle en Tilburg is het schòtse. Mooi hoor!" Timmermans schat dat de helft van de Alphense bevolking nog dialect spreekt en vijftig procent van de Alphense ouders de kinderen 'tweetalig' opvoedt. "Ik hoor het Alfs overal in de buurt. De jongeren van vijftien, zestien jaar praten plat, zeker thuis, en ze zijn daar trots op. Dat kan ik aan alles merken."

Leesplankje

Onder overweldigende belangstelling heeft Timmermans het leesplankje van 'Protte gij Alfs' gepresenteerd. Daar staan prachtige woorden op als schraans (schutting), niessels (veters), mulder (meikever) en rèngere (rege-nen). "En dan te bedenken dat mijn mooiste woord (sewèle = ondertussen, straks) en mijn favoriete uitdrukking in het Alfs ('t regelt dè't zèèkt) er nog niet eens op staan." De speciale bundel 'Verhaole in 't Alfs' vindt zo veel aftrek dat een herdruk noodzakelijk is. Over de toekomst van zijn dialect is Timmermans niet pessimistisch: "Enerzijds zie ik het gebruik van ons dialect afnemen, anderzijds zijn er nog steeds mensen die er zo trots op zijn dat ze het perfect spreken en er beter mee vooruit kunnen dan met Nederlands. Ons dialect zal zeker gaan veranderen maar absoluut niet verdwijnen."

Wel blij

Uitzonderlijk is de positie van de Nedersaksische taalenclave van het Stellingwerfs binnen de provincie Fryslân. Daar zullen de inwoners wel trots zijn op hun taal, was de vooronderstelling. Maar **Piet Bult**, die landelijke bekendheid kreeg door binnen vijf jaar samen met co-auteur Frank de Vries de Bijbel in het Stellingwerfs te vertalen, kan het woordje trots maar met grote moeite in de mond nemen. "Ik ben vaak geschokt door het gebruik van het woord trots, als we het over onze streektaalen hebben. Vijftig jaar geleden was streektaal heel normaal. En de laatste tijd zijn we plotseling trots op onze streektaal. Waarom eigenlijk? Moet of mag ik trots zijn als 'onze jongens' Europees kampioen zijn geworden? Helaas, ik kan het niet. Ik kan er hooguit blij om zijn maar niet meer dan dat! Nee, ik ben helemaal niet trots op mijn glimmende bolide voor de deur. En zo ben ik ook niet trots op mijn streektaal, want het zijn allebei gebruiksvoorwerpen waar ik op z'n tijd gebruik van maak. Trots zijn op je eigen streektaal houdt voor mij in dat je andere talen uit je omgeving minderwaardig

vindt. Maar taal is voor mij allereerst een communicatiemiddel en alleen al daarom niet iets om trots op te zijn of om minderwaardig te vinden. Liever vervang ik het woordje trots door 'blij'. Ja, ik ben blij als ik de taal van mijn moeder om me heen hoor. Ik ben daar niet trots op. Ook van de prestatie om de Bijbel in het Stellingwerfs te vertalen word ik blij. Het is voor mij niet iets om trots op te zijn omdat ik er niet zoveel van mezelf aan heb hoeven toevoegen. In mijn geval werd voldaan aan belangrijke randvoorwaarden waardoor ik dit 'heidens' karwei heb kunnen klaren.

Van bijna alle streektaalen in Nederland hoor je vaak zeggen dat de inwoners trots zijn op hun eigen taal en dat ze die vaak stellen boven het Algemeen Nederlands. Voor het Nedersaksisch zou dat nog niet eens ten onrechte zijn, omdat het veel ouder is dan het Nederlands. Maar om welke redenen ik in hemelsnaam trots zou kunnen zijn op het Stellingwerfs (Nedersaksisch), kan ik niet bedenken. Het is ook geen prestatie. Trots zijn op een taal is voor mij iets emotioneels en hopelijk een tijdelijk gevoel."

STREEKTALEN 2

Door Arjan van Westen

Stille trots op verscheidenheid aan talen

Net kneppele mar keppelje (niet knuppelen maar verbinden) was eind vorig jaar het motto van een zeer bijzondere zestigdaagse vlaggenactie van de Ried fan de Fryske Beweging (RfdFB). In zestig Friese dorpen en steden kwamen zestig vlaggen te hangen met daarop een toepasselijke, eenregelige lyrische of ludieke tekst of zegswijze in het Fries. De bedoeling hiervan was om niet zozeer het Fries te promoten maar eerder om het harmonisch samengaan van de grote verscheidenheid aan talen binnen de Friese grenzen te benadrukken. Aanleiding tot het vlaggenfeest was de zestigste verjaardag van Kneppeelfreed of knuppelvrijdag bij het Leeuwarder gerechtsgebouw.

De Friese beweging heeft sinds Kneppeelfreed zestig jaar geleden ogenschijnlijk veel van haar doelstellingen bereikt. De taal is door de Nederlandse overheid erkend, mag worden gebruikt in alle vormen van onderwijs (van groep één van de basisschool tot en met de universiteit), wordt als schrijftaal gebruikt en is te horen op radio en tv. De Friezen lijken, meer nog dan sprekers van andere kleine talen, hun taal overal

Kneppelfreed

Op vrijdag 16 november 1951 vond een roemruchte 'veldslag' plaats op het Zaailand in Leeuwarden. Aan een demonstratie voor de rechten van het Fries werd met knuppels en brandspuiten een eind gemaakt. Die dag stonden Fedde Schurer, hoofdredacteur van de Friesche Koerier, en diens collega Tsjêbbe de Jong terecht in het Paleis van Justitie, omdat ze een rechter zouden hebben beledigd. Deze had een veearts verboden om in de rechtszaal Fries te spreken, terwijl hij in eerdere rechtszaken had aangegeven zelf het Fries niet te kunnen verstaan. Schurer had het bovendien in zijn krant opgenomen voor twee veeboeren die op hun melkbussen 'molke' en 'sûpe' hadden gezet, in plaats van melk en karnemelk. De dichter en journalist Schurer had het gedrag van de rechter in zijn publicaties onder andere 'kinderachtig' en 'beledigend' genoemd. De medestanders van Schurer en De Jong, schrijvers, leden van de Friese beweging en studenten, aangevuld met bezoekers van de vrijdagmarkt, lieten hun protesten horen en werden uiteengeslagen. Desondanks werd de veldslag de aanzet 'van gunst naar recht' voor het Fries. Na veel landelijke aandacht en Kamervragen kwam er als gevolg van het voorval een betere wetgeving ten aanzien van het Fries. In 1955 werd het gebruik van het Fries in het basisonderwijs toegestaan en in 1956 werd officieel het recht bevestigd om in de rechtszaal Fries te spreken.

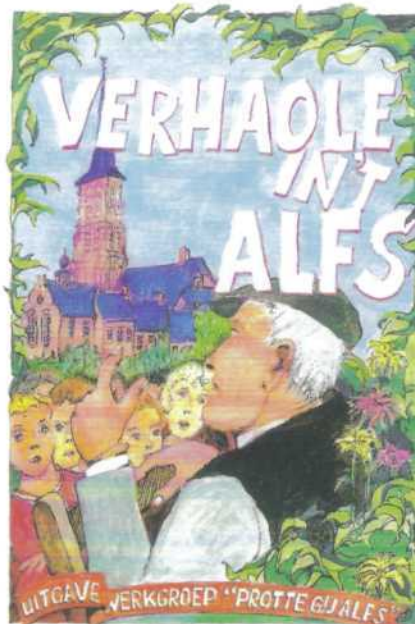
in de wereld waar dat maar enigszins mogelijk is te willen gebruiken. Wereldwijd wordt het aantal Fries sprekenden tussen de drie- en vierhonderdduizend geschat. In allerlei plaatsen, zowel in Utrecht, Den Haag en Amersfoort maar ook in Canada, Nieuw Zeeland en Australië zijn zogenaamde 'Fryske Krites'. Dit zijn feestelijke bijeenkomsten van Friezen 'om útens' (buiten Friesland). Zij komen een of meerdere keren per jaar samen om 'grutsk' (trots) te zijn op hun Friese afkomst.

In de Friese media zijn nieuwtjes en artikelen over taal en meertaligheid dagelijks kost. De Friestalige Wikipedia kent momenteel bijna 25.000 artikelen! Ter vergelijking: het Nederlands ruim één miljoen artikelen, het Limburgs bijna 7.000, het Nedersaksisch bijna 5.000 en het Zeeuws ruim 2500.

Myn hert

Voor de voorzitter van de RfdFB, Jaap van der Bij, lijken deze feiten reden genoeg om trots te zijn op het bereikte. Maar toch komt 'grutsk' niet voor in het woordenboek van Van der Bij: "Als we nu niet voldoende moeite doen om het Fries door te geven aan de volgende ge-

neratie, wordt het lastig. Je ziet nu al dat het Fries niet alleen in kwantiteit achteruitgaat - men spreekt minder Fries - maar ook in kwaliteit. Je hoort veel hollandsmen. Want in dat opzicht zijn Friezen echte Nederlanders: ze gebruiken graag leenwoorden." Toch wilde de RfdFB op de zestigste verjaardag van Kneppelfreed nu eens niet de bekommernis om de eigen taal in het licht stellen. "Het Fries neemt ook andere kleine talen graag in bescherming, zoals het Stadsfries, het Bildts en het Stellingwerfs zo-

dat deze gebruikt blijven worden. Dat is het eerste punt van de herdenking: samenwerken met de inheemse kleine talen onder het motto net kneppelje mar keppelje (niet knuppelen maar verbinden). We wilden daarnaast de verscheidenheid aan andere talen die binnen de provinciegrenzen gesproken worden feestelijk onder aandacht brengen: Turks, Marokkaans, Bosnisch, noem maar op. We hebben eens geteld: in Leeuwarden worden liefst 98 verschillende talen gesproken!"

En zo organiseerde de RfdFB voor heel Fryslân een gigantische vlaggenzee met de meest uiteenlopende Friese teksten: myn syktoch giet troch it Greidelânskip of - wat cryptischer - dijip wei longert in gjalp. Maar het kon ook een heel praktische aansporing zijn zoals in Burum: Giest Boerum út, dan kinst better keare (Als je Burum uitgaat, kun je beter keren). De mooiste (liefdes)regel troffen we in Bolsward aan en is afkomstig van de vader der Friese dichters Gysbert Japicx (Bolsward 1603 - aldaar 1666) Myn hert det trillet my, it iz nin roy: mijn hart doortrilt me helemaal, het is buitengewoon.

O sa wiis

Trots is Jaap van der Bij niet op de enorme respons die de actie heeft gekregen. "Ik heb een gruwelijke hekel aan dat woord sinds het gekaapt is door een op de klippen gelopen landelijke politieke partij. Grutsk - trots - doet voor een Fries ook patserig aan, je gaat met je borst vooruit lopen. Dat doen we hier niet. Ik zou eerder willen zeggen dat ik er 'o sa wiis' mee ben. Wiis is een prachtig woordje. De betekenis is bijna niet in het Nederlands weer te geven: je houdt ervan, je wordt er rijk van, ja, je bent er erg mee ingenomen."

Geraadpleegd: A.A. Weijnen, *De dialecten van Noord-Brabant, 3e druk, Alphen aan de Maas 2009* en *Het Fryslân Boek, Leeuwarden / Zwolle 2010*.

Dit is de 25e aflevering in de serie 'Talen in Nederland' van Dick van Niekerk.